

Vliv Partnerství pro mír na evropskou bezpečnost

(Aspekty obnovení geopolitiky a evropská bezpečnost)

Rád bych pohovořil jako historik o bezpečnostním systému, který se postupně rozvíjel od konce studené války a určil místo Partnerství pro mír v tom pořádku, který, jak věřím, tvoří novou fázi po skončení studené války. Tato **nová fáze začala na konci roku 1993 a dominuje v ní to, co bych nazval „střízlivým realismem“**.

Kde jsme byli a kde jsme nyní. Mapy samozřejmě neříkají všechno, ale je velmi důležité mít stále na mysli, že mapa bývalé Evropy nebyla pouze stabilní mapa, která trvala několik posledních desetiletí, ale že to byla vůbec ta nejstabilnější mapa, kterou kdy Evropa měla od francouzské revoluce.

Čtyři desetiletí bez územních změn. V tomto století existovalo celkem pět bezpečnostních systémů, ale pouze jediný z nich, to je ten, ve kterém právě žijeme, má teritoriální stabilitu. Co to znamená: znamená to, že již nehrozí globální válka, že východní Evropu neohrožuje ani Německo, ani Sovětský svaz.

Od roku 1989 jsme prošli třemi výraznými periodami. První z nich může být nazván obdobím *přehnaného optimismu*. Bylo to období, které díky kombinaci změn v SSSR a měnícím se vztahům ve střední Evropě vyvrcholilo sametovými revolucemi a kdy byl zaznamenán pokrok v kontrole zbrojení, plnění smluv o jaderných zbraních střední velikosti a konvenčních zbraních v Evropě.

V tomto období proběhly sametové revoluce, německé sjednocení a byla podepsána pařížská charta. I při nestranném pohledu se zdálo, že všechny staré problémy evropské bezpečnosti jsou rozřešeny, že Evropa po skončení studené války bude mírová a stabilní. Potíže začaly na konci roku 1990. Již v této době jisté vnitřní síly v Sovětském svazu a Jugoslávii nastolily otázky státnosti i dalšího pokračování existence mnohonárodnostního komunistického státu. Problém baltských států vznikl sice až v lednu, ale již koncem prosince byla vznikající konfrontace patrná. Situace v Jugoslávii otevřeně spěla k občanské válce. Na pořad dne se dostaly etnické a nacionální problémy, ale **měly je řešit instituce, které nebyly vybudovány pro občanskou válku a pro které tyto úkoly byly zcela nové**. Je zřejmé, že i když se evropské instituce v podstatě na tuto situaci adaptovaly, nebyly připraveny na tak rychlé tempo událostí, které nastalo po roce 1991.

Souběžně bych chtěl upozornit na několik problémů:

1. Sjednocení Německa a jeho vliv na Evropu. Změn bylo mnoho a byly provedeny rychle, což vedlo k tomu, že prvky evropské bezpečnosti se staly nejistými. Jeden italský teoretik, který se zabýval tímto vlivem německého sjedno-

cení, napsal již v roce 1991, že **německé sjednocení je změna řádu**. A právě tyto otázky se teď dostaly na pořad jednání v Evropě.

2. V souvislosti s německým sjednocením se vynořily dvě základní oblasti problémů: S obsahem první byl Západ spokojen, bylo to **právo na národní sebeurčení**, ale s jeho realizací byla spojena nevyhnutelnost narušení existujícího řádu silou.

Jednání „4 + 2“ vedlo ke sjednocení Německa a k principům které, jak se zdálo, měly nadále dominovat. Avšak Německo bylo poměrně homogenní stát, neexistovaly v něm žádné větší národnostní menšiny; pokud ale přejdeme do střední a východní Evropy, právě z tohoto přístupu pramení základní napětí. Když budete číst poznámky amerického ministra zahraničí Bakera v Bělehradě v předvečer občanské války v Jugoslávii či projev prezidenta Bushe v Kyjevě v létě téhož roku nebo poněkud obecnější usnesení Evropského společenství a Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, uvidíte velké obavy z toho, co by se mohlo stát s bezpečnostní situací v Evropě při územních změnách. Evropské instituce vybudované pro studenou válku nedokážou usměrňovat etnické a nacionální síly, což se stalo zřejmým po rychlém zhroucení jugoslávské federace.

Pan Thomas a já jsme o tom tehdy napsali, že každé řešení prohlubuje protiklady, rozšiřuje válku, zvyšuje mezinárodní ramifikaci. Zdá se, že mezinárodní společenství opravdu vznikající konflikt zvládnout nemohlo. Jugoslávie sama o sobě byla ovšem jen regionální krizí uvnitř Evropy, větší starostí se stalo celé spektrum problémů tohoto světa, které se objevily dávno, již v roce 1848. Proto bylo možné předvídat, ačkoliv jsme třeba neznali celý předcházející proces, který tyto problémy způsobil, rozšíření jugoslávského modelu nacionálního konfliktu i na území bývalého Sovětského svazu.

Ve středu politického manévrování v Rusku stála v té době otázka unie, která vedla až k srpnovému puči, který ovšem *podkopával legitimitu unie jako takové*. Skutečnosti, se kterými jsme byli konfrontováni na podzim 1991 přispěly k tomu, co já osobně nazývám pocitem „*nesprávného pesimismu*“. Vedly totiž spolu s neefektivními mechanismy řešení desintegračních krizí až k výslednému rozpadu sovětské unie. V listopadu 1991 Sergej Rogov a Vladimír Romanov mluvili o nebezpečí sovětských ozbrojených sil, které se stávaly armádou bez pána. Vznikaly obavy - kdo bude disponovat s jadernými zbraněmi, obavy o politickou loajalitu místních velitelů, a obecně zasahování armády do etnické a nacionální politiky.

Západ samozřejmě sympatizuje s národním sebeurčením a akcemi, které podnikly následnické státy u mezinárodních bezpečnostních institucí. Například byla posílena Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, její vliv se rozšířil až do střední Asie. Rada pro spolupráci, která byla vytvořena z iniciativy NATO, aby poskytla fórum státům bývalé Varšavské smlouvy a Sovětského svazu, se stala velkou a velmi obsažnou organizací. V tomto období pesimismu jsem upozoroval, že tempo změn bylo tak rychlé, že přesahovalo naši schopnost je zvládnout.

Na Západě se velké naděje postupně proměnily ve velkou frustraci. Je těžké se vrátit do roku 1989 a vzpomínout, že Maastrichtská dohoda měla uvést jednotnou Evropu a dosaženou jednotu prohlubovat. Zůstal jednotný střed Evropy, byla nastolena otázka jeho rozšiřování.

V rámci NATO se vynořily také dva základní problémy, které přímo s Maastrichtem nesouvisely. Byly to otázky evropské obrany a identity evropské bezpečnosti. Existovaly základní neshody mezi těmi, kteří viděli tuto identitu jako konec atlantického společenství, a mezi těmi, kteří viděli následující období jako pokračování a adaptaci bývalého atlantického partnerství. Společné hodnoty a obecné vnímání vojenské hrozby vytvořily ve státech západního společenství klima vzájemné důvěry. Když ale zmizelo společné ohrožení a objevily se další problémy, vznikla nová pojetí národních zájmů, protikladná předchozím. Nechci říci, že by snad nedošlo k zásadním dohodám, chci jenom říci, že vznikly i určité dílčí neshody v detailech základních otázek, důležitých pro Západ. Rád bych zde uvedl, že tím největším problémem byl přístup k Rusku.

Za první - existovala ruská vláda, která měla poprvé od r. 1917 skutečný volební mandát, *za druhé* - vyhlášovala a přijímala demokratické hodnoty, *za třetí* - přijímala myšlenku národního sebeurčení a *za čtvrté* - nastoupila ekonomickou reformu, která, jak se zdá, je zamýšlena jako otevření země celému světu. Existují tedy velké sympatie pro transformaci Ruska, ale také existuje mnoho zmatku v tom jak pomoci. Zároveň panuje vědomí, že mezi západní Evropou a Ruskem existuje určité bezpečnostní vakuum. Se zvyšující se nestabilitou v Rusku vzrůstá vědomí toho, že tato nestabilita má vliv na celou situaci na evropském kontinentu. Nebudu se zabývat všemi událostmi, které se udály v roce 1992 nebo 1993, zcela stačí, když uvedu, že se jedná v podstatě o **krizi ruského státu**.

Od podzimu 1993 byla nastolena otázka rozšiřování NATO. Na základě americké iniciativy vzniklo v Německu Marshallovo středisko pro studium evropské bezpečnosti. Při četbě projevu bývalého amerického ministra obrany Aspina, který jej tam pronesl v červnu 1993, či poznámek německého ministra obrany Rüheho na stejné konferenci, poznáte, že právě tam je začátek úsilí angažovat se v těchto problémech. Musíme totiž mít na paměti, že od konce roku 1991 do začátku roku 1993 bylo jednou z nejzávažnějších skutečností tehdejší americké zaměření na své vlastní problémy. Prezident Bush se snažil o své znovuzvolení, vedl předvolební kampaň. Přestože měl obrovské mezinárodní úspěchy, americká veřejnost se soustředila na vnitřní, ekonomické problémy. Nastupující administrativa se zaměřila především na domácí problémy. Ale projev, který přednesl Aspin v Garmisch-Partenkirchenu v Marshallově středisku, vyhlásil americkou angažovanost ve světě, oznámil, že **Amerika se musí angažovat v evropském bezpečnostním systému**. Tento proces umožnilo jak uznání Německa jako jednoho státu, tak uznání dalších zemí, které vznikly ve střední Evropě.

Je velkou ironií, že Rusko v osobě svého viceprezidenta, který ve Varšavě a potom opakovaně v Praze tvrdil, že neexistují překážky, aby se státy střední Evropy připojily k NATO, že tyto otázky si prý musí řešit suverénní státy samy, se nakonec proti rozšiřování NATO postavilo. Ve skutečnosti to ale bylo manévrování ve vnitřní ruské politice; byla to poslední fáze konfliktu mezi prezidentem a parlamentem. Vyhledky na bezprostřední členství v NATO se zvýšily, bohužel se však nesplnily.

Naše politika nesmí spočívat na pesimismu, ale na střízlivém realismu. Co se podařilo a co stále pokračuje, je proces prostřednictvím kterého suverénní státy

východní a střední Evropy a Euroasie mohou hledat samostatné cesty do NATO. Konkrétně svým vlastním tempem, podle vlastního programu.

V současné době existuje v Evropě pět bezpečnostních zón: *atlantická, zápa-do-evropská, středo-evropská, východoasijská a euroasijská*. Nikdo rozumný se nemůže domnívat, že vztahy mezi těmito zónami budou stejné. Pro některé kořeny této rovnice je řešením kolektivní obrana, která byla vždy politikou NATO, což je ale za současných mezinárodních podmínek irelevantní, neboť neexistuje konkrétní vojenské ohrožení. Pro jiné státy existuje obrovské nebezpečí destabilizace, ale neexistuje žádná vojenská hrozba. Proto stojíme mezi tím, co je nazýváno „kolektivním obranným systémem“ a mezi tím, o čem jsem doufali, že bude „kolektivním bezpečnostním systémem“.

Myslím, že teď se nacházíme ve fázi, která by se mohla nazývat „*vzájemný bezpečnostní systém*“, a který se postupně vyvíjí spolu s integrací demokratických zemí, se vznikem států, které sdílají stejné hodnoty. Tyto státy budou prohlubovat své vztahy s NATO a s Evropskou unií a v případě selhání prevence budou mlt i společnou vůli vzniklé krize řešit.

Hlavní námitky proti současnému bezpečnostnímu systému vyjádřil kdysi už Henry Kissinger: Hranice Evropy, které nejsou ohroženy, jsou garantovány a hranice, které jsou ohroženy, nejsou garantovány. To je realita. Další vývoj vidíme ne jako rozšiřování existujícího systému, ale jako jeho postupnou evoluci. Dvoustranné vztahy se západními státy ovlivní pokojnou změnu, stejně tak meziregionální styky, které sahají od středu na západ, od východu na západ, od západu na východ, takže i toto bude důležitou součástí probíhajícího procesu.

Kdybych měl najít někoho, kdo by mohl nést odpovědnost za to, kde jsme nyní, pak to byl Manfred Wörner, zesnulý generální tajemník NATO. Ten měl vizi bezpečné Evropy a pro nás, kteří jsme ho přežili, je důležité udržovat jeho ducha a pokračovat v praktické spolupráci, jež je před námi.

Co nám nabízí Partnerství pro mír je především množství praktické práce. Asi před rokem, myslím, že to bylo v dubnu 1993, pořádala Karlova univerzita a *Foreign Military Studies Office* v Kansasu (pod záštitou českého ministerstva obrany) konferenci, kterou organizoval zde přítomný Christopher Lord. Bylo to o vojenské doktríně, vojenské rekonstrukci a Evropě po skončení studené války. Byl to pokus jak začít s praktickými věcmi. Také vydaná kniha referátů z této konference obsahuje řadu myšlenek Manfreda Wörnera. Protože **pokud se instituce, jež dnes existují, neadaptují, nebudeme moci kontrolovat revoluci, kterou nyní prožíváme**. Buď zvládneme tuto revoluci, nebo ona zvládne nás. Budeme ji řídit, nebo ona bude řídit nás.

V nové každoroční zprávě amerického prezidenta o bezpečnostní situaci je věnována pozornost dvěma slovům „*angažovanost*“ a „*rozšiřování*“. To je zamýšlený směr americké bezpečnostní politiky. Nemohu vám ponechat exaltovaný optimismus r. 1989. Ale už také nejsme pesimističtí a víme, že musíme spolupracovat, abychom dokázali čelit skutečným naléhavým úkolům, které stojí před námi.